YOSHLARNING KASB TANLASHIDA PSIXOLOGIK OMILLARNING AHAMIYATI

Yuldashova Rayhon Fayzulla qizi
Surdopedagogika yo’nalishi 26.6-guruh talabasi
yuldashevarayhon80@gmail.com
Zulfizar Abdumajidova Ihtiyor qizi
zulfizarabdumajidova26@gmail.com
Ilmiy rahbar CHDPU Psixologiya
kafedrasi o’qituvchisi **D.E.Abduqodirova**
abduqadirovadilobarbonu@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.24369688

Annotatsiya. Mazkur maqolada yoshlarning mustaqil hayot ostonasida to'g'ri va ongli kasb tanlashida psixologik omillarning o'rni chuqur tahlil qilingan. Kasb tanlash shunchaki vaqtinchalik faoliyatni tanlash emas, balki shaxsning o'zini o'zi namoyon qilishi, hayotdagi o'rnini topishi va jamiyatga foyda keltirishining muhim bosqichi ekanligi yoritilgan. Tadqiqotda shaxsning qiziqishlari, qobiliyatlari, xarakter xususiyatlari, temperament turi, motivatsiya va qadriyatlar yo'nalishi uning kasbiy o'zini o'zi belgilashiga qanday ta'sir ko'rsatishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, yoshlarga kasb tanlashda psixologik yordam ko'rsatish va kasb-hunarga yo'naltirish ishlarini takomillashtirish yuzasidan amaliy tavsiyalar berilgan.
Kalit so'zlar: Kasb tanlash, psixologik omillar, qobiliyat, qiziqish, motivatsiya, temperament, shaxs, kasbiy o'zini o'zi belgilash, emotsional-irodaviy sfera.

Аннотация. В данной статье глубоко проанализирована роль психологических факторов в осознанном и правильном профессиональном самоопределении молодежи. Профессиональный выбор рассматривается не просто как поиск временной деятельности, а как важный этап самореализации личности, поиска своего места в жизни и принесения пользы обществу. В исследовании научно обосновано влияние интересов, способностей, черт характера, типа темперамента, мотивации и ценностных ориентаций на профессиональное самоопределение. Также даны практические рекомендации по совершенствованию психологической помощи молодежи и профориентационной работы.
Ключевые слова: Выбор профессии, психологические факторы, способности, интересы, мотивация, темперамент, личность, профессиональное самоопределение, эмоционально-волевая сфера.

Annotation. This article deeply analyzes the role of psychological factors in the conscious and correct professional self-determination of youth. Choosing a profession is considered not just as a search for temporary activity, but as an important stage of personal self-realization, finding one's place in life, and contributing to society. The study scientifically substantiates the influence of interests, abilities, character traits, temperament type, motivation, and value orientations on professional self-determination. Practical recommendations for improving psychological support for youth and career guidance are also provided.
Keywords: Choice of profession, psychological factors, abilities, interests, motivation, temperament, personality, professional self-determination, emotional-volitional sphere.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kirish

Hozirgi jadal rivojlanib borayotgan globallashuv va raqamli texnologiyalar davrida mehnat bozoridagi talablar kun sayin o'zgarib bormoqda. Yangi kasblarning paydo bo'lishi, an'anaviy sohalarning transformatsiyaga uchrashi yoshlar oldiga nihoyatda murakkab, shu bilan birga mas'uliyatli tanlov vazifasini qo'ymoqda. Har bir inson hayotidagi eng muhim burilish nuqtalaridan biri bu — mustaqil ravishda o'ziga munosib kasb tanlashdir.Statistik va psixologik kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning aksariyati kasb tanlashda o'zlarining ichki psixologik xususiyatlarini emas, balki tashqi omillarni — ota-onalarning orzu-istaklari, tengdoshlarning ta'siri, jamiyatdagi "urf" bo'lgan sohalar yoki faqatgina yuqori daromad keltiruvchi yo'nalishlarni asos qilib oladilar. Natijada, o'z qobiliyati va xarakteriga mos kelmaydigan kasbni egallagan mutaxassisda tez orada kasbiy charchoq (emotsional yonish), ishdan qoniqmaslik, ichki ziddiyatlar va hatto hayotiy tushkunlik holatlari yuzaga keladi. Bu esa nafaqat alohida bir shaxsning fojiasi, balki butun jamiyat miqyosida kadrlar salohiyatining pasayishi va iqtisodiy samarasizlikka olib keluvchi omildir.Shu nuqtai nazardan, yoshlarning kasbiy o'zini o'zi belgilash jarayoniga ta'sir ko'rsatuvchi psixologik omillarni har tomonlama tadqiq etish, ularning yashirin qobiliyatlarini erta aniqlash va ongli qaror qabul qilish mexanizmlarini shakllantirish zamonaviy psixologiya va pedagogika fanining eng ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism

Kasb tanlash — bu bir martalik harakat emas, balki shaxsning bolalikdan boshlanib, o'smirlik va ilk o'spirinlik davrida o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqadigan uzoq muddatli psixologik jarayondir. Mashhur psixolog E.A. Klimov kasb tanlash muvaffaqiyatini uchta asosiy tushunchaning kesishuvi bilan izohlaydi: "Xohlayman" (qiziqish va intilishlar), "Qila olaman" (qobiliyat va sog'liq) hamda "Kerak" (jamiyat va mehnat bozori ehtiyoji). Ushbu tizimda shaxsning ichki psixologik dunyosi hal qiluvchi rol o'ynaydi.Yoshlarning kasb tanlashiga bevosita va bilvosita ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillarni quyidagi yo'nalishlarda tahlil qilish mumkin:Qiziqishlar va moyilliklar tizimi. Qiziqish — shaxsning muayyan bilish yoki amaliy faoliyat sohasiga yo'naltirilgan barqaror hissiy munosabatidir. Moyillik esa ushbu faoliyat bilan bevosita shug'ullanishga bo'lgan ichki ehtiyojni anglatadi. Agar yosh yigit yoki qiz o'z moyilligiga mos kasbni tanlasa, u o'z ishini majburiyat sifatida emas, balki zavq va ilhom manbai sifatida qabul qiladi. Bu esa doimiy ravishda o'z ustida ishlash va yuqori professional mahoratga erishishning eng birinchi shartidir.Qobiliyatlar va intellektual salohiyat. Har bir kasb insondan o'ziga xos psixofiziologik va aqliy sifatlarni talab qiladi. Umumiy intellekt bilan bir qatorda maxsus qobiliyatlar — musiqiy, badiiy, texnik, matematik, lingvistik yoki tashkilotchilik qobiliyatlari kasbiy muvaffaqiyat poydevorini tashkil etadi. Qobiliyat bilan kasb talablari o'rtasidagi nomuvofiqlik insonni doimiy zo'riqishda yashashga majbur qiladi.Motivatsiya sohasi (Ichki va tashqi motivlar). Kasb tanlashda motivatsiya hal qiluvchi harakatlantiruvchi kuchdir. Psixologiyada kasbiy motivlar ikkiga bo'linadi:Ichki motivlar: kasbning mazmuniga bo'lgan qiziqish, ijodiy o'sish, o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish va jamiyatga foyda keltirish istagi.Tashqi motivlar*:* moddiy farovonlik, obro'-e'tibor, ota-onaning bosimi yoki shunchaki diplom olish maqsadi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, ichki motivatsiyaga tayanib kasb tanlagan yoshlar qiyinchiliklarga nisbatan ancha chidamli bo'lib, o'z sohasida yuqori cho'qqilarni zabt etadilar.Temperament va xarakter xususiyatlari. Asab tizimining tug'ma xususiyatlari bo'lgan temperament kasbiy faoliyat uslubini belgilab beradi. Masalan, sangvinik va xolerik temperamentli yoshlar tezkor qaror qabul qilishni, odamlar bilan faol muloqotni va dinamik muhitni talab qiluvchi kasblarda (tadbirkorlik, menejment, jurnalistika, huquqshunoslik) yuqori natija ko'rsatadilar. Aksincha, flegmatik va melanxolik tipidagi yoshlar diqqatni bir joyga jamlashni, sabr-toqatni, chuqur tahlil va

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

aniqlikni talab etuvchi sohalarda (axborot texnologiyalari, dasturlash, muhandislik, laboratoriya tadqiqotlari, moliya va audit) o'zlarini juda qulay va samarali his qiladilar.O'z-o'zini baholash va da'vogarlik darajasi. Yoshlarning o'z kuchli va zaif tomonlarini xolisona (adekvat) baholay olishi to'g'ri qaror qabul qilishda muhim o'rin tutadi. O'ziga haddan tashqari yuqori baho berish imkoniyatdan tashqari maqsadlar qo'yishga va keyinchalik qattiq umidsizlikka olib kelsa, o'ziga past baho berish esa yoshlarning o'z qobiliyatlaridan past bo'lgan oddiy kasblar bilan cheklanib qolishiga sabab bo'ladi.Emotsional-irodaviy barqarorlik va ijtimoiy moslashuvchanlik. Zamonaviy mehnat bozori stressga chidamlilik, jamoada ishlash ko'nikmasi va o'zgaruvchan sharoitlarga tez moslasha olishni (adaptatsiya) talab qiladi. Irodaviy sifatlari rivojlangan yoshlar kasb egallash yo'lidagi ilk muvaffaqiyatsizliklardan cho'chimaydilar.Bundan tashqari, o'smirlik va ilk o'spirinlik davrida uchraydigan psixologik to'siqlar (masalan, kelajakdan qo'rqish, tanlov mas'uliyatidan qochish, axborot yetishmasligi tufayli yuzaga keladigan ikkilanishlar) yoshlarning mustaqil fikrlashiga xalaqit beradi. Bu bosqichda malakali psixologlar tomonidan o'tkaziladigan kasbiy diagnostika (D. Xollandning kasbiy tiplar testi, E.A. Klimovning differensial-diagnostik so'rovnomasi kabi metodikalar) yoshlarga o'z "Men"ini anglashda beqiyos yordam beradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, yoshlarning kasb tanlashi — bu nafaqat shaxsiy hayot yo'lini belgilash, balki insonning ruhiy salomatligi, baxt-saodati va jamiyat taraqqiyotini ta'minlovchi fundamental psixologik jarayondir. Kasb tanlashda faqatgina tashqi omillarga yoki moddiy manfaatlarga tayanish shaxsning ichki salohiyatini so'ndirishi mumkin. Aksincha, yoshlarning qiziqishlari, qobiliyatlari, temperament xususiyatlari, ichki motivatsiyasi va o'zini o'zi adekvat baholash darajasi kabi psixologik omillarni uyg'unlashtirgan holda qilingan tanlov uzoq yillik kasbiy muvaffaqiyat va ruhiy xotirjamlik garovidir.Ushbu muammoni ijobiy hal etish uchun quyidagi amaliy xulosa va takliflarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir:Umumta'lim maktablari, akademik litsey va kasb-hunar maktablarida psixologik xizmat sifatini tubdan yaxshilash va o'quvchilar bilan 7–8-sinflardan boshlab tizimli ravishda kasbiy psixodiagnostika ishlarini yo'lga qo'yish;Ota-onalar o'rtasida psixologik-pedagogik targ'ibot ishlarini kuchaytirish, farzandlarning kasb tanlashiga avtoritar bosim o'tkazish o'rniga, ularning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlash madaniyatini shakllantirish;Yoshlar uchun turli kasb egalari bilan jonli uchrashuvlar, mahorat darslari va psixologik treninglar tashkil etish orqali ularda real mehnat bozori va kasb talablari haqida aniq tasavvur uyg'otish.Zero, o'z qalbiga va tabiatiga mos kasbni topgan inson hech qachon ishlamaydi — u o'z hayotidan zavqlanib yashaydi va jamiyatga eng katta naf keltiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
2. Karimova V.M. *Psixologiya: O'quv qo'llanma*. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti, 2008. – 320 b.
3. G‘oziyev E.G‘. *Umumiy psixologiya*. – Toshkent: "O‘qituvchi", 2010. – 544 b.
4. G‘oziyev E.G‘. *Ontogenez psixologiyasi*. – Toshkent: "Noshir", 2010. – 360 b.
5. Nishonova Z.T., Alimova G.K. *Yosh davrlari va pedagogik psixologiya*. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", 2017. – 280 b.
6. Davletshin M.G. *Zamonaviy maktab o‘qituvchisining psixologiyasi*. – Toshkent: "O‘zbekiston", 1999. – 140 b.
7. Klimov E.A. *Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya*. – Moskva: Izdatelskiy sentr "Akademiya", 2004. – 304 s.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

8. Pryazhnikov N.S. *Psixologiya truda i professionalnogo samoopredeleniya*. – Moskva: "Yurayt", 2015. – 415 s.
9. Zeer E.F. *Psixologiya professiy*. – Moskva: "Akademicheskiy Proyekt", 2005. – 336 s.
10. Holland J.L. *Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments*. – Odessa, FL: Psychological Assessment Resources, 1997. – 303 p.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.